

Одређење савремених ратних сукоба

УДК: 355.01 : 303.824

Мр Бранкица Поткоњак-Лукић*

У чланку су, поред указивања на неопходност теоријског разматрања феномена рат у оквиру савремених међународних догађања, а с обзиром на његову еволуцију, модалитете у којима се јавља и карактеристике које га одликују у савременом добу, изложени одређење и категоризација оружаних сукоба и рата као њиховог највишег хијерархијског облика који су резултат истраживања норвешког института за истраживање мира (PRIO) и Одељења за истраживање мира и сукоба шведског универзитета Uppsala. Такође, дат је краћи осврт на природу савременог рата, као и преглед основних карактеристика сваке генерације рата.

Кључне речи: *оружани сукоб, рат, природа рата, генерације рата.*

Увод

Током тзв. постхладноратовског периода, у трајању од готово две деценије, много тога се променило. Међутим, по нестанку биполарног света није створен нови поредак у којем би човечанство било ослобођено од ризика и претњи по међународни мир и стабилност. Напротив, оружани сукоби и ратови остали су и даље део реалности, а неспорно је да ће тако бити и у будућности.

Рат је добро познати феномен, верни пратилац човечанства током готово читаве историје.¹ Изучавали су га многи историчари и истраживачи из домена друштвених наука, но тек почетком прошлог

* Аутор је запослен у Министарству одбране Републике Србије.

¹ Историјски, рат, као друштвена појава, условљен је и настао је с развојем приватног власништва над средствима за производњу, односно с развојем класног друштва.

века истраживачи су започели систематски да прикупљају податке о оружаним сукобима ради њихове анализе и доношења валидних, научно потврђених закључака.² Први такав пројекат започет је средином шездесетих година 20. века на америчком универзитету Мичиген (*University of Michigan*) и познат је под називом *Корелације ратова – (Correlates of War – COW)*.³ Формирана база података, се редовно ажурира, чини истраживачима доступним бројне статистичке податке о оружаним сукобима. Наравно, за успостављање те и, касније, неколико сличних база података,⁴ било је неопходно да се дефинишу одређени параметри. Пре свега, требало је дати релевантно одређење оружаног сукоба и рата. То није био нимало лак задатак, с обзиром на чињеницу да не постоји општеприхваћена дефиниција рата. Тај термин се употребљава неконсистентно како у широј јавности, тако, нажалост, и у научним и војним круговима. Такође, сведоци смо да је време „класичних“ ратова међу државама прошло, као и да је све теже направити дистинкцију, односно повући оштру границу између рата и других оружаних сукоба, па чак и између мира и рата. Политичка свакодневица, очигледно, много је комплекснија од бинарне конструкције рата и мира. После терористичких напада на Њујорк и Вашингтон, 11. септембра 2001, поново је покренута дискусија о појму *рат*, те се сада веома често у стручним радовима употребљава синтагма *нови рат*. Међутим, може се тврдити да „нови“ ратови, судећи по многим њиховим карактеристикама, нису изум савремене епохе. Наиме, у периоду који је претходио миру у Вестфалији (*Westphalian Peace*) потписаном 1648. године, односно у периоду пре епохе државности, на сцени је било приватизовано ратно насиље. Данас се тешко може бранити теза да, као што је то био случај од средине 17. до 20. века у Европи, државе имају монопол када је реч о вођењу рата. Шта више, рат је у великој мери ослобођен веза са државом, те је све више на сцени његова приватизација. „Самостални монополиста рата стоји раме уз раме са парадржавним и приватним актерима, са господарима рата, са повезаним терористичким групама, који воде ратове једни против других, али и против државе“.⁵

Класично одређење рата

Наглашавајући значај изучавања тог феномена још пре две хиљаде година, познати кинески ратник и филозоф Сун Цу је рекао: „Рат је од суштинског значаја за државу – то је подручје смрти и

² Eck Kristine, *A Beginners Guide to Conflict Data, Finding and Using the Right Data Set*, Uppsala Conflict Data Program, Department of Peace and Conflicts Research, December 2005, pp. 5–6.

³ <http://www.correlatesofwar.org/>

⁴ UCDP/PRIO Armed Conflicts Dataset, <http://new.prio.no/CSCW-Datasets/Data-on-Armed-Conflict/UppsalaPRIO-Armed-Conflicts-Dataset/>.

⁵ Das Ende des „klassischen“ Krieges. Warlords, Terrornetzwerke und die Zukunft kriegsgerichteter Gewalt, Herfried Münkler, in: *Neue Zürcher Zeitung* vom 14.09.2002, S. 73.

живота, стаза опстанка и пропасти и стога се мора што боље проучити“.⁶ Без обзира на време када је тај став формулисан, не може се порећи његова актуелност и у савременом добу. Стога се данас, чини се, више него икада раније, с обзиром на мноштво нових модалитета у којима се тај феномен јавља, као и на разноврсност карактеристика које га одликују, намеће као неопходност проучавање рата. Тражи се формулисање таквог одређења тог појма којим би се обухватила сва комплексност његовог садржаја и одредио његов обим, на основу којег би се, потом, могла обавити његова ваљана класификација ради систематског изучавања свих аспеката. У теорији постоји изузетно много различитих интерпретација и дефиниција појма *рат*. У античко доба, грчки филозофи идеалисти су тврдили да је „рат природно стање духа“, како је то наводио Платон. Аристотел под ратом подразумева „природан начин стицања имовине“. Његово класично значење садржано је у дефиницијама бројних теоретичара тога времена. Један од њих, Хуго Гроцијус, холандски филозоф, теоретичар права и државе, 1625. године у свом делу *О законима рата и мира*, да би дефинисао тај појам, цитирао је Цицерона, по коме је рат „сукоб уз примену силе“.

Међу класичним дефиницијама рата свакако је најпознатија она коју у својој књизи *О рату* наводи чувени пруски војни теоретичар Карл фон Клаузевиц, 1827. године. Према њему: „Рат је акт силе, да противника принудимо на потчињавање нашој вољи“ и „Рат је само продужење политике другим средствима“.⁷ Актуелност Клаузевицеве дефиниције, као и његове теорије о рату, потврђују радови бројних западних теоретичара који се баве војном делатношћу, те се с правом може рећи да савремену теоријску мисао у тој области карактерише својеврстан „повратак Клаузевицу“.⁸ У прилог томе је и став Колина Греја, професора на британском универзитету Ридинг (*Reading University*), који наводи да је неспорно да сем политичке, рат има и многе друге димензије, међутим, његова вечита суштина садржана је у дефиницијама Клаузевица. Дакле, ако насиље није примењено у политичке сврхе, онда то није рат. По мишљењу тог еминентног стручњака за област међународних сукоба, рат је недвосмислено инструмент политике, чиме је потврђена валидност и применљивост Клаузевицеве дефиниције и у савременом добу.⁹ Ипак, шта је то што је спорно у бројним покушајима да се дефинише рат и који се основни проблеми при томе јављају?

⁶ Sun Tzu, *Умеће ратовања*, Mono&Mañana, „Babun“, Београд, 2004, стр. 13.

⁷ Карл фон Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, Београд, 1951, стр. 41 и 53.

⁸ Тешко да постоји научни рад из те области у којем нису разматране Клаузевицеве идеје и у којем нису цитирани његови ставови (видети: *Clausewitz and the 21st Century*, International Conference 21 – 23 March 2005, Department of Politics and International Relations, University of Oxford).

⁹ Colin S. Gray, *How Has War Changed Since the End of the Cold War?*, Parameters, Spring, 2005.

Према наведеним класичним дефиницијама, које су, очигледно, довољно универзалне да још увек и данас нису изгубиле актуелност, најзначајнија карактеристика рата је систематска примена оружаног насиља. Исто тако, неспорно је да најмање две стране морају да буду укључене у сукоб. Но, и поред тога што о до сада наведеним ставовима постоји општа сагласност, и даље постоји конфузија у вези са дефинисањем рата.

Савремено одређење рата као оружаног сукоба

Основни проблем који се јавља при идентификацији рата добро је илустровао Милтон Лајтенберг, истраживач на америчком универзитету Мериленд (*University of Maryland*). Он је 2003. године, у истраживању које је обухватило око деведесет студија о рату, указао на проблеме са којима је био суочен у покушају да изведе закључке на основу великог броја истраживања и података о ратовима после Другог светског рата: „Тешко да су било која два аутора користила исте дефиниције, критеријуме или податке. Категорије и фразе за описивање употребљаване су на случајан начин“.¹⁰ Та конфузија је настала као резултат утицаја више чинилаца. Пре свега, „класични“ рат у значењу наведених дефиниција Хуга Гроцијуса или Клаузевица, или чак у оквирима онога што се под њим подразумева у Повељи Уједињених нација, поново се мења, те доминантни постају „нови“ типови рата, са измењеним узроцима,¹¹ физиономијом и актерима. И о узроцима рата постоје бројне теорије. Између осталих, буржоаски идеалисти су објашњавали порекло рата биолошким узроцима. Тако је филозоф Томас Хобс објашњавао вечност и неизбежност ратова само човековом природом а ратно стање јединим законом у односима држава и влада. Такође, Готфрид Фридрих Лајбниц рат сматра урођеним човековим стањем које је условљено борбом за опстанак. Поред тих, развиле су се и многе друге теорије: етичке, геополитичке итд.

Ако се крене од класичног разумевања, рат укључује две суверене државе, те је, на основу тога – међународни. Постоји јасна тачка где почиње, а то је објава рата, и јасна тачка где се завршава, а то је потписивање предаје или заједничког мировног споразума између две државе.¹² Те значајне правне претпоставке чине временски оквир ратног стања, а такође и оквир за примену специфичних правила понашања у рату, с обзиром на његов етички аспект која су срачуната

¹⁰ Milton Leitenberg, *Deaths in Wars and Conflicts in the 20th Century*, Cornell University Peace Study program, Occasional Paper #29, 3rd ed., 2003, стр.7 и 8.

¹¹ Узроци нових ратова често су прикривени, нису јавно и директно декларисани, али очигледно је да се све више иза њих крију разлози попут коришћења природних ресурса, посебно енергетских, воде, и слично.

¹² Видети члан 1 Хашке конвенције (III) који се односи на отпочињање непријатељства из 1907. године.

на смањење губитака у људству, вођење борбе праведним средствима и заштиту бораца од прекомерне „непотребне“ примене силе. Између осталог, настала су као реакција на искуства из изузетно окрутног Тридесетогодишњег рата, вођеног од 1618. до 1648. године на тлу Европе.

Мир у Вестфалији донео је одлучујућу, чак револуционарну промену у начину вођења рата, а новонастало стање, због монопола над силом који је „додељен“ националним државама, могло би се описати као професионализација или формализација рата. До тада, оружани сукоб је често био неформалан и препуштен најамницима, милицији и, чак бандама које су зарађивале новац тргујући насиљем. Стварање великих стајаћих војски и све скупља ратна техника учинили су рат непрофитабилним за приватни сектор. Од тада је искључиво држава била у позицији да води рат и да сноси трошкове рата, али је, истовремено, настојала и да смањи трошкове успостављањем неких формалних механизма. Ипак се данас, стотинама година након тога, те неформалне структуре у виду недржавних актера враћају, али се по мишљењу многих савремених теоретичара, такозвани нови ратови више не уклапају у шему класичних ратова. Они почињу без објаве и најчешће су у њих укључени недржавни актери који су опоненти влади. Већином су то унутрашњи ратови, тј. воде се у оквиру одређене територије која је дефинисана као држава према међународном праву. Чак и онда када је реч о две суверене националне државе, ратови често почињу без објаве, а понекад се чак и не називају ратовима, него „интервенцијама“, без обзира на то што то, у ствари, јесу ратови. Један од таквих примера је кампања бомбардовања Савезне Републике Југославије, коју је спровео НАТО, или кампања Сједињених Америчких Држава против Ирака. Поред наведеног, постоји још једна, додатна, отежавајућа околност која је неретко присутна приликом дефинисања појма *рат*. Дешава се, наиме, да многи теоретичари, поступајући прагматично, примењују сопствене дефиниције рата које су усвојили како би реализовали претпостављене циљеве свог истраживања.

Да би се решила евидентна конфузија око тога шта се данас подразумева под појмом *оружани сукоб* или *рат* потребно је да се изабере дефиниција која је довољно широка да обухвати многе аспекте и форме данашњих ратова и с друге стране, довољно искључива да одвоји рат од случајева масовног насиља, на пример, од нереда и масовних насилних обрачуна мафије и банди, као што је то био случај двадесетих година прошлог века у Њујорку, или масовних демонстрација цивила, попут масакра на тргу Тиенанмен у Кини, 1989. године. На основу провере и компаративне анализе бројних различитих дефиниција, коначно је, као дефиниција која испуњава све наведене захтеве, одабрана она до које су заједничким напорима дошли норвешки

институт за истраживање мира из Осла (*Peace Research Institute Oslo – PRIO*) и Одељења за истраживање мира и сукоба (*Department of Peace and Conflict Research*) шведског универзитета Упсала (Uppsala).¹³ Она је, истовремено, и довољно обухватна и довољно искључива, а оно због чега је посебно занимљива, са становишта дефинисања једне друштвене појаве, јесте то што су у њој осим квалитативних, сасвим равноправно узети у обзир и разматрани и квантитативни елементи. Веома је значајно да се пре свега, у тој дефиницији разлика између оружаног сукоба и рата односи на интензитет сукоба. Међутим, у литератури се и даље наилази на бројне случајеве да се ова два термина користе као узајамно заменљива. Један од примера за такву праксу су *Женевске конвенције*, документ у којем се користе оба термина, а дистинкција се своди на то да је рат стање којем претходи објава (дакле, рат не постоји уколико није објављен), док се термин *оружани сукоб* односи на остале масовне спорове (члан 2. Женевске конвенције III).

Да би дошли до ваљане дефиниције појма рат, норвешки институт за истраживање мира и шведски универзитет Упсала кренули су од хијерархијски ширег појма – *оружани сукоб*. Сходно наведеном, савремено појмовно одређење оружаног сукоба гласи: *Оружани сукоб је спорна неусуглашеност која се односи на владу и/или територију где употреба оружане силе између две стране, од којих је најмање једна влада неке државе, као резултат има најмање 25 губитака у људству који су се догодили у борби.*

С обзиром на елементе који чине структуру те дефиниције, а ради отклањања могућих недоумица и нејасноћа проузрокованих недовољном терминолошком коректношћу, могу се прецизирати одређене категорије. Израз *употреба оружане силе* односи се на употребу оружја ради побољшања општег положаја страна у сукобу а резултат су губици у људству. Термин *оружје* односи се на било која материјална средства за борбу, на пример, на произведено оружје, али и на остала средства: штапове, камење, ватру, воду итд., која се употребљавају као оружје. Квантитативни параметар, односно ограничење које је укључено у дефиницију оружаног сукоба јесте 25 погинулих (тј. губитака у људству) у борби а односи се на период од једне године за одређени оружани сукоб. Термином *страна* означава се влада, државе или нека опозициона организација или савез опозиционих организација. Термин *влада* усвојен је тако да обухвата и концепт слабих влада, па се стога односи на страну која контролише државни капитал. Израз *опозициона организација* односи се на било коју невладину групу људи која је позната под одређеним називом и која употребљава оружану силу. Дефиниција *државе* је довољно широка да

¹³ Wallensteen, Peter & Margareta Sollenberg, 2001. „Armed Conflict 1989–2000“, Journal of Peace Research 38 (5): 629–644; видети и http://www.pcr.uu.se/research/UCDP/States_in_Armed_Conflict_Annual_Data_Eriksson1.htm.

укључује квазидржаве са квазивладама, као и међународно признату суверену владу која контролише одређену територију, али и међународно непризнату владу која реално контролише одређену територију чији суверенитет није оспорила друга, међународно призната суверена влада која је претходно контролисала исту територију. И коначно, *неусаглашеност* се односи на узроке сукоба, укључујући статус територије (промена државе у погледу контроле над одређеном територијом – међудржавни сукоб, и сецесија или аутономија – унутардржавни сукоб) или борбу за власт (промена политичког система, замена постојеће владе или промена њеног састава).

Након детаљног појмовног одређења на основу параметара садржаних у дефиницији, могуће је класификовати оружане сукобе уз уважавање интензитета сукоба као основног критеријума. Сходно томе, постоје три категорије оружаних сукоба.

Мањи оружани сукоб – карактерише га више од 25 губитака у људству у борби годишње (за сваку годину у периоду трајања сукоба и мање од 1 000 у читавом сукобу).

Средњи оружани сукоб – карактерише га више од 25, али мање од 1.000 губитака у људству у борби годишње и укупан број од више од 1.000 губитака у људству у читавом сукобу.

Рат – карактерише га више од 1.000 губитака у људству годишње за сваку годину током периода трајања сукоба.

С обзиром на то да квантитативни параметар, односно ограничење у наведеној дефиницији, чине борбени губици у људству, те дистинкције су потпуно вештачке. Наиме, лако се може замислити да група од неколико наоружаних припадника милиције може да проузрокује велики број губитака у људству међу цивилном популацијом. Драматичних примера за то има у случају геноцида у Руанди и у актуелним оружаним сукобима, па чак и у рату против цивила у суданском региону Дарфур.

Дефиниција коју су формулисали и коју примењују норвешки институт за истраживање мира и шведски универзитет Упсала довољно је обухватна да може да укључи и те случајеве, али, с друге стране, она донекле чини тривијалним многе од њих. У вези с том чињеницом, могло би се рећи да сукоби који као последицу имају релативно мали број губитака у људству на борбеном простору, али стотине хиљада, па чак и милион или више погинулих цивила изгледају као тривијални догађаји ако се рачунају само губици у борби.

У оперативну дефиницију оружаних сукоба треба да се укључи и дистинкција између различитих типова оружаних сукоба,¹⁴ уз узимање у обзир критеријума структура које у њему учествују. У вези с

¹⁴ Наведена категоризација оружаних сукоба је само једна од бројних категоризација које су у оперативној употреби у савременој теорији. Велика Британија, на пример, у својој доктринарној публикацији *JDP 01* наводи следеће категорије: међудржавни сукоб, унутардржавни сукоб и сукоб са недржавним актерима (Joint Doctrine Publication – JDP 01 Joint Operations).

тим, може се разматрати утицај специфичних структура које преовлађују само у извесним типовима рата. Дискриминација којој прибегавају *PRIO* Упсала показала се довољном да покрије и тај његов аспект. На основу увођења одређених категорија могућа је анализа преовлађујућих типова оружаних сукоба, укључујући и ратове, као што је могућа и њихова категоризација.

Вансистемски оружани сукоби – јављају се између државе и недржавне групе изван територије те државе (у пројекту универзитета Мичиген *Correlates of War*,¹⁵ вансистемски ратови су подељени на колонијалне ратове и империјалне ратове, али се та подела овде не користи). Вансистемски оружани сукоби су заоставштина из прошлости, будући да су у вези са процесом деколонијализације који је до сада формално завршен, иако многи сукоби са употребом силе имају корене у наслеђу из времена колонијалних система.

Међудржавни оружани сукоби – јављају се између две или више држава. Тај тип оружаног сукоба се, у основи, односи на класично и евроцентрично разумевање рата, иако чак и велике силе, као што су Сједињене Америчке Државе, ретко кад објављују ратове. Ипак, две стране укључене у сукоб могу да се идентификују у оквирима међународног система као две независне и суверене државе.

Унутрашњи оружани сукоби – јављају се између владе неке државе и унутрашњих опозиционих група без интервенције других држава. Унутрашњи оружани сукоб је прототип већине „нових“ или „постмодерних“ ратова који преовладавају у савременом свету.

Интернационализовани унутрашњи оружани сукоби – јављају се између владе неке државе и унутрашњих опозиционих група уз интервенцију других држава. Интернационализовани унутрашњи оружани сукоби обухватају трећи тип, с тим што су укључене и стране које су изван територије државе у којој се одвија оружани сукоб. То могу да буду једностране мере, које предузима једна сила, као и колективне мере, о којима одлучује Савет безбедности Уједињених нација, са свим познатим међуфазама (могу да буду укључене регионалне организације, као што су Европска унија или Афричка унија, задужене за наметање мира, или чак *ad hoc* коалиције држава, на пример у „рату против тероризма“).

Дистинкција између оружаног сукоба и рата изводи се искључиво на основу интензитета сукоба, те се за рат може закључити следеће: *Рат је спорна неусглашеност која се односи на владу и/или територију где употреба оружане силе између две стране, од којих је нај-*

¹⁵ Постоји неколико пројеката у свету који се баве истраживањем и формирањем база података о ратовима, као што су: Uppsala Conflict Data Project (UCDP), Causes of War Project (AKUF) University of Hamburg и други. Један од њих је и наведени пројекат Универзитета Мичиген Correlates of War (COW) Project. (<http://www.correlatesofwar.org/>).

мање једна влада неке државе, као резултат има више од 1.000 борбених губитака у људству годишње за сваку годину током периода трајања сукоба.

Природа савремених оружаних сукоба

У савременој војној литератури често се наилази на тврдњу да је рат променио своју природу. Но, такав став је једноставно последица тога што многи теоретичари нису увек пажљиви када је реч о употреби одређених појмова. Још је Клаузевиц наводио да рат има двојаку природу – објективну и субјективну. Објективна природа је перманентна, универзална природа рата, те сваки рат има карактеристике које су увек исте, без обзира на то који је рат у питању или у којем се периоду историје води. То су: опасност, напрезање, неизвесност и случајност. Насупрот томе, субјективна природа рата увек је подложна променама (снаге којима се води, оружје које се употребљава, циљеви). Но, рат је увек рат, без обзира на то какво се оружје употребљава, ко су стране у сукобу и шта је циљ због којег се он води. Рат не може да промени своју природу, без обзира на то што су, пре свега, напредак технологије и процес глобализације очигледно изменили његову физиономију. Ако би рат променио своју природу, постао би нешто сасвим друго, те стога не треба мешати промену карактера рата са променом његове природе.¹⁶ Од бројних карактеристика које одликују трајну природу рата, па и када је реч о савременом рату, у британској доктринарној публикацији *Joint Doctrine Publication 01* наводе се неке од најзначајнијих карактеристика.

Фрикција постоји у сваком рату. Тај термин Клаузевиц преузео је из физике и његово значење би се најприближније могло превести као *трење*.¹⁷ То је сила која изазива поремећај у деловању и која оно што је једноставно чини тешким, а тешко – наизглед немогућим. Како што Клаузевиц наводи: „Све је у рату врло просто, али најпростије је и најтеже“. Фрикција може да буде ментална – неодлучност у вези с тим шта следеће треба предузети, или физичка – резултат интензивне непријатељеве ватре. Такође, може да буде наметнута споља – деловањем противника или метеоролошких прилика, али може да настане и као последица, на пример, лошег плана или сукоба одговорних личности.

Наредна карактеристика рата је *хаос*. Сукоб је, услед тога што представља човеково деловање, неизвестан и хаотичан.¹⁸ Некомплет-

¹⁶ Colin S. Gray, *исто*.

¹⁷ У преводу Клаузевицевог дела *О рату* наводи се као „трење“ (Карл фон Клаузевиц, *исто*, стр. 84).

¹⁸ David Nicholls and Todor Tagarev, „What Does Chaos Theory Mean for Warfare?“ *Airpower Journal*, Fall 1994, <http://www.airchronicles/apj/apj94/nichols.html>.

на, непрецизна или контрадикторна информација доводи до стварања „магле рата“,¹⁹ која ограничава перцепцију и ствара конфузију. У сукобу, свака страна ће покушавати да намерно, користећи обманљивање, онемогући противника да прозре њене намере у погледу предузимања будућих акција, повећавајући тако стање хаоса на борбеном простору.²⁰ Нужни предуслов да се такво стање искористи и стекне одлучујућа превласт јесте командантово добро познавање природе свог противника и начина на који размишља, као и начина на који реагује и изводи дејства. Но, будући да је оружани сукоб у основи непредвидив и хаотичан, његов исход је увек неизвесан, сем у неким тривијалним случајевима, те случајност стога, може да има велики значај. Исто тако, савремене противнике треба посматрати као комплексне системе који се брзо и релативно лако адаптирају, те су њихове акције тешко предвидиве.

Под *применом силе*, или само под претњом силом, подразумева се опасност, а са њом и страх. Сви људи, више или мање, осећају страх, а командант је тај чија је улога да помогне онима који су под његовом командом да буду довољно храбри да превладају свој страх и тако осигурају успех.

Свака борба је *стресна активност*. Ефекти опасности, страха, исцрпљености, самоће и неизвесности у извесној мери неповољно утичу на снагу воље. Да би се постигла војна победа над непријатељем, неопходно је да се умањи воља за борбом, како противничког команданта, тако и снага под његовом командом, и да се, истовремено, одржавају на високом нивоу воља и морал сопствених снага. То се, може свакако, много лакше остварити уколико је претходно спроведена ефикасна селекција и људство прошло квалитетну едукацију и обуку.

Генерације рата

Генерално, рат, као и друге друштвене појаве, пролази кроз континуиран еволутивни процес, који у савременом добу карактеришу три кључна преокрета (када су се догодиле значајне квалитативне промене). Као последица тога, јављају се различите генерације рата, а доминантни покретачи тих промена били су, а и данас су, развој идеја и технологије. Онај ко је био у стању да препозна, разуме и имплементира ту генерацијску промену могао је да стекне одлучујућу предност. Насупрот томе, држава која је спора у прилагођавању генерацијским променама отвара себи пут ка катастрофалном поразу.²¹

¹⁹ То је још један термин који се изворно јавља код Клаузевица (Карл фон Клаузевиц, *исто*).

²⁰ Antulio J. Echevarria II, „Optimizing Chaos on the Nonlinear Battlefield“, *Military Review*, 5 (September–October) 1997.

²¹ The Changing Face of War: Into the Fourth Generation, *Marine Corps Gazette*, October 1989, pp. 22–26, <http://twm.co.nz/4thgenwar.htm>.

Класичан пример *прве генерације* рата су Наполеонови ратови а њихова основна карактеристика су масовне армије. Метод борбе био је линеаран, и сводио се на борбу живе силе против живе силе. Такав рат одражава тактику из доба пушака с глатком цеви, тактику линија и колона која је развијена као одговор на технолошке чиниоце – постизање максималне линијске ватрене моћи. При томе је била неопходна ригидна обука да би се постигла велика брзина гађања. Примењивана тактика је делимично и одговор на друштвене услове и идеје, тј. на колоне у француској револуционарној војсци које су биле одраз револуционарног елана, али, нажалост, и ниског нивоа обучености регрута. Иако је постала превазиђена када су пушке са глатком цеви замењене пушкама са ижлебљеном цеви, тактика прве генерације рата трајала је чак и до данас, и уочава се у постојању линеарности на бојишту, са којом се, истина све ређе и даље, суочавамо. Оперативна вештина у рату прве генерације није постојала, иако су је практиковали поједини команданти, а пре свих Наполеон.

Типичан представник рата *друге генерације* јесте Први светски рат, у којем је доминантан елемент постала ватрена моћ, уз задржавање масовних армија. Масовношћу ватрене моћи замењен је најутицајнији чинилац рата претходне генерације – масовност живе силе. Метод борбе је и даље био линеаран, посебно у одбрани, а карактерисало га је ангажовање стационарне артиљерије против живе силе. Тај генерацијски помак јавио се, између осталог, и као реакција на, за то време, револуционарни технолошки скок – појаву пушака са ижлебљеном цеви (оружја које се пуни са задње стране) бодљикаве жице и митраљеца. Тактика, је у основи, остала линеарна. Била је заснована на ватри и покрету, и могло би се рећи да је у потпуности сумирана у следећој француској максими: „Артиљерија осваја, пешадија заузима.“ Одбрана је и даље покушавала да спречи продоре, а у нападу је било заступљено бочно развијање у линијском напредовању у виду продора мањих група. Принципијелна разлика у односу на тактику прве генерације била је у израженом ослањању на индиректну ватру. Тактика друге генерације рата остала је основа доктрине САД све до осамдесетих година 20. века, а и даље је практикује део америчких борбених јединица. И док су идеје имале водећи значај у развоју тактике рата друге генерације, ипак је покретач промена била технологија. Она се манифестовала пре свега квалитативно, када је реч о наоружању попут тешке артиљерије и бомбардерских авиона, али и квантитативно – у способности индустријализоване економије да произведе та средства. У другој генерацији се запажа формално препознавање и усвајање оперативне вештине, што је у почетку било карактеристично за пруску војску. До те промене довеле су и идеје и технологија, а те идеје су највећим делом поникле из пруског изучавања Наполеонових кампања.

Док су основни концепти тактике рата друге генерације били релевантни све до краја 1918. године, увођење новог технолошког елемента – тенка, довело је до великог помака, а то је био муњевити рат – *blitzkrieg*. У муњевитом рату кључна одредница оперативне вештине више није била *место*, као код Лидел-Хартовог индиректног приступа, него *време*. Међутим, тај помак је експлицитно препознат тек недавно у раду пуковника Ваздухопловних снага САД Џона Бојда и његовој петљи *OODA* (*observation-orientation-decision-action*, тј. сагледавање-оријентација-одлучивање-акција), која представља четворофазни циклус одлучивања. У његовој теорији време је доминантан и одлучујући чинилац за постизање предности и надмоћи у сукобу. Други светски рат означава тај нови помак и показује све релевантне карактеристике рата *треће генерације*. Његова основна карактеристика је *blitzkrieg*, односно брзи прелаз са једног маневра на следећи. Метод борбе значајно је промењен, постао је нелинеаран, при чему су против градова и армија коришћени тенкови и бомбардери. Као у случају претходне генерације, и тај тип рата је био одговор на повећање ватрене моћи на бојишту. Међутим, оно што је највише утицало на промену, биле су идеје. Свесни да не могу да имају превагу када је у питању материјални чинилац због своје слабије индустријске базе, ослабљене након Првог светског рата, Немци су развили радикално нову тактику. Заснована на маневру, уместо на исцрпљивању, тактика рата треће генерације била је прва истински нелинеарна тактика. Напад је ослањан на инфилтрирање, како би се заобишле борбене снаге противника и на тај начин извео напад на њих, уместо настојања да им се приђе ближе и да се тако униште. Одбрана је била по дубини и често је провоцирала продоре којима је приморавала противника на контранапад.

Следећу прекретницу чини 1989. година, односно пад Берлинског зида и распад СССР-а, када је битно промењена равнотежа моћи у свету, што је довело до развоја нове, *четврте генерације рата*. Као илустративан увод у навођење карактеристика рата четврте генерације може да послужи изјава немачког генерала Франца Уле-Ветлера: „Раније, командант је могао да буде сигуран да ће будући рат бити налик на прошле и актуелне ратове. То му је омогућавало да анализира одговарајућу тактику из прошлости и садашњости. Данас, онај ко командује војском нема ту могућност. Он зна само да ће онај ко не успе да усвоји искуства из прошлог рата, сигурно изгубити наредни“. Концепт рата четврте генерације²² дефинисао је 1989. године тим

²² Рат четврте генерације је и даље релативно нов појам и не може се наћи у званичним документима Министарства одбране САД. Ипак, он се све више разматра у пи-

америчких аналитичара, укључујући Вилијема С. Линда, у чланку објављеном у *Гласнику поморскодесантних снага* под насловом „Променљиво лице рата: ка четвртој генерацији“.²³ Евидентно је да је то феномен са којим се свет данас суочава а такву врсту рата воде терористи и побуњеници. Он означава повратак децентрализоване форме ратовања, односно губитак монопола националне државе над борбеним снагама, као и повратак, у извесном смислу, неконтролисаног борби из времена која су претходила модерном добу. Најједноставније одређење тог појма јесте да је то сваки рат у којем један од главних учесника није држава, већ насилничка идеолошка мрежа која не поштује правила ратовања западног друштва. Ратови четврте генерације карактерише замагљивање линија између рата и политике, војника и цивила, мира и сукоба, бојишта и позадине.²⁴

Поред тога што је веома близак тероризму и асиметричном рату, тај појам је ипак много ужи. Фокусиран је на морални ниво рата,²⁵ при чему његови актери настоје да убеду све стране, и оне неутралне и стране у сукобу, да је циљ за који се боре морално супериоран. Стога, рат четврте генерације постаје логичан избор за терористичке групе и остале асиметричне учеснике.

Класични примери, као што је устанак робова под вођством Спартака или убиство Јулија Цезара од стране Римског сената, претходе модерном концепту ратовања и чине примере борбе које модерно ратовање настоји да елиминише. Актери рата четврте генерације користе тактику коју претходне генерације сматрају неприхватљивом да би ослабили вољу технолошки надмоћног противника за победом. Оно што је, међутим, евидентно, јесте чињеница да се и даље против противника који примењују рат четврте генерације води борба применом техника својствених ратовима друге или треће генерације. Типични примери те генерације рата су, између осталог, рат на Косову, Либански грађански рат, проблеми у Северној Ирској, рат у Ираку и

саним радовима савремених војних теоретичара. Неки од њих чак и оштро критикују теорију рата четврте генерације попут, др Ангулиа Ечеварије из америчког института за стратешке студије. (<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?pubID=632>). Тај концепт су први пут описали аутори Вилијем С. Линд, пуковник Кејт Хајтенгејл из САД, капетан Џон Ф. Шмит, *USMC*, пуковник Џозеф В. Сатон САД и потпуковник Гери И. Вилсон *USMCR*, 1989. године.

²³ *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*, *исро*, стр. 22–26.

²⁴ Studer, Juerg, *Are There Five Rings or a Loop in Fourth Generation Warfare? A Study on the Application of Warden's or Boyd's Theories in 4GW: A Research Report Submitted to the Faculty in Partial Fulfillment of the Graduation Requirements*, Maxwell Air Force Base, Alabama, April 2005.

²⁵ Сходно теорији једног од највећих савремених стратега, Џона Бојда, рат се води на три нивоа: менталном, моралном и физичком нивоу. Бојд је најмање значаја придавао физичком нивоу рата.

бројни други, а основни елементи на којима такав рат почива јесу: висока технологија, тероризам, недржавна или транснационална основа, директан напад на културу противника и високо софистициран психолошки рат, посебно кроз манипулацију медијима.

Закључак

За изучавање оружаних сукоба и рата као стално присутних друштвених феномена, неопходни су континуирани напори да се спознају нови појавни облици и њихове карактеристике. У вези с тим, иако су неке од добро познатих класичних дефиниција довољно универзално формулисане да чак и данас одражавају суштину тих појава, евидентно је да оне не задовољавају основне критеријуме за истраживање и ваљану анализу савремених форми оружаних сукоба, који испољавају специфичне карактеристике и у којима постоји очигледна промена начина на који се воде и актера који у њима учествују. Стога наведено решење одређења тих појмова, с модерног и прагматичног гледишта, омогућава прецизне анализе свих параметара који се односе на те феномене. Такође, наведене карактеристике генерације рата путоказ су за указивање на потенцијалне нове генерацијске помаке, који ће уследити у његовој даљој еволуцији, која је неминовна, па ће и на тај начин допринети изналажењу одговарајућих модалитета за ефикасно супротстављање актуелним и будућим ризицима и претњама безбедности.